

РАЗНООБРАЗИЕ И РАЗВИТИЕ НА КОЛЕКТИВНИ ПРЕДСТАВИ И НАГЛАСИ ПО ВРЕМЕ НА КРИЗА В ЕВРОПА

Й. Зографова

Институт за изследване на населението и човека при БАН

zografova@abv.bg

Резюме. *Анализирани са някои социалнопсихологични аспекти на взаимоотношението между увеличаващото се разнообразие и мултикултурно присъствие в Европа и колективните нагласи и представи на европейците относно кризата и свързаните с нея проблеми. Използвани са данни, събирани чрез Евробарометър през 2012 г. по въпросите на кризата и отношението на гражданите на ЕС към нейното развитие и последици. Очертани са някои общи тенденции, както и различия между отделните страни, в нагласите и очакванията на европейските граждани.*

Ключови думи: *разнообразие и мултикултурно присъствие, колективни нагласи и представи, криза, нагласи и очаквания на европейските граждани*

Глобалната криза, продължаваща през последните няколко години, засяга всички значими страни на живота на обществата, при това нейното въздействие е придружавано, засилвано или насочвано по определени линии и от други развивани тенденции. От ранга на такава ярка и значимо влияеща тенденция е разнообразието – етнонационално и културно. Миграциите, високата мобилност в световен план, а в европейските страни и улесненото преминаване на граници, са основен фактор за увеличаване на етнонационалното и културно разнообразие. От една страна личността се идентифицира с повече общности, а от друга страна, идентификацията с мнозинството, с нацията, се свързва с отрицателни нагласи спрямо малцинствата. Социалният факт на глобално разместване на голям брой хора чрез многократно уве-

личената масова мобилност се превръща все повече във фактор от най-висока значимост. От своя страна по-голямото разнообразие, до което европейският гражданин има достъп и контакти, намаляват положителните вътрегрупови нагласи, но разширяват репрезентациите спрямо други групи и култури. Последното се доказва в редица изследвания, на база на тезата за депровинциализацията (Pettigrew, 1998, Verkuyten, Thus, Bekhuis, 2010). Подобни феномени не би могло да бъдат обхванати в обема на настоящия материал, затова тук ще стане дума главно за конкретните факти относно развитието на колективни представи и нагласи в Европа в контекста на кризата и за възможните линии на развитие на междугруповите отношения на европейско, т.е. наднационално равнище. В разширяваща и интегрираща се Европа,

независимо от сериозните проблеми и предизвикателства, поставяни от различията между 27 страни и народи, интергруповите отношения получават нова насока на развитие, а груповите или колективни представи и нагласи преминават на ново равнище – на наднационално колективно равнище. Когато говорим за кризата и как се развиват ориентации и поведенчески готовности в подобна ситуация с глобален характер, би трябвало да се насочим към изследвания на личностната и групова активна позиция и включване в колективни действия./Rucht, 2010/. Става дума за отношение, реакция и в някаква степен организирани действия за справяне с кризата и излизане от нея. В условията на три основни насоки на развитие на кризата или на три вида кризи, нараства особено значимо ролята на гражданското включване (Immerfall, S., Priller, E., and J. Delhey, 2010). От друга страна, ситуацията в съвременна Европа се усложнява при усилията в ЕС да се осъществява нов Европейски социален проект. Европейският социален проект, който според някои автори, се е отклонил от първоначалния си замисъл и сега се насочва предимно към индивида и към неговата отговорност във връзка със социалната кохезия, а това от своя страна отдалечава проекта от идеята за социално гражданство /Sousal, 2012/. В настоящия текст ще бъде засегната част от реалните нагласи на представително равнище за някои от включените в Евробарометър, държави.

За тази цел ще бъдат използвани данни от Евробарометър 77 – стандартен кръг, проведен през пролетта на 2012 г. и посветен на проблемите на кризата в ЕС. /Standard Eurobarometer 77, 2012, (Report)/. През 2012 г. се очертава визия за близкото бъдеще както на индивидуално, така и на колективно равнище. Европейците са обременени по това време с немалка доза песимизъм относно влиянието на икономическата криза върху пазара на труда – 60%¹ смятат, че най-лошото предстои, което е близо до

честотата на подобна песимистична нагласа и през 2009 /61%/. Негативни са очакванията в повечето държави в ЕС – в 22 от 27 и само в три пропорцията на оптимисти спрямо песимисти по този въпрос е обратна – в Дания, Естония и България. Denmark (51% оптимисти, 45% песимисти), Estonia (50% vs 44%) and Bulgaria (42% vs 40%). От друга страна, както се посочва в представените данни, расте и оптимизмът като почти една трета от интервюираните очакват по-добро бъдеще – по-голям процент спрямо 2009 г. със 7%.

Налице са и някои изключения – драстично спадане на песимизма – в Словакия, Дания и Чехия – с по около 20% , а в други три страни – леко се увеличава: в Испания – 72%/+2/, в Гърция – 77%/+1/, в България – 40%/+2/. Общо е регистриран ръст на песимизма за периода 2009-2012 – до 68%; През 2012 – 30% от европейците очакват по-светло бъдеще;

При анализи на данни от представителни европейски социални изследвания ЕСИ е доказана тенденцията българските граждани да проявяват положителни нагласи спрямо ЕС. При сравнение нагласите на европейските граждани спрямо Общността, от 7 страни-членки, между които и България, българските респонденти са със значимо по-позитивни нагласи към Общността в сравнение с испанските, английските, унгарските и чехските респонденти, а в сравнение с белгийски и френски респонденти няма значими различия (вж. Зографова, 2014, под печат). Налице е и по-високо доверие в институциите на ЕС, отколкото в националните институции и политици (Тилкиджиев, 2010). Това създава предпоставки да се очаква, че относно решението на жизнено важни проблеми, пораждани от кризата, българите ще разчитат на значими действия от страна на Общността.

Чрез някои от отговорите на въпрос относно това какви фактори биха засилили чувството у респондентите, че са европейски граждани би могло да се очертае доколко колективно възприемат ролята на различни аспекти от дейността на ЕС институции или инициативи, свърза-

¹ В текста са използвани публикуваните проценти в отчета по данните от Евробарометър 77, 2012.

ни с реакция при кризисни ситуации. Немалък процент, например, посочват като важно наличието на Европейска служба за реагиране в спешни ситуации за борба с международни природни бедствия – в Дания най-висок процент – 31.5%; в България – 27.7%; след тях респондентите от Зап. Германия – 26.3%. Важни индикатори на разширяването на културните и социални репрезентации и на чувството, че са европейски граждани е изразената от значителен брой респонденти готовност след пенсиониране да се преместят, в която и да е държава в ЕС и да си прехвърлят там пенсията. Това означава и приемане на разностранно чрез положителните нагласи на интервюираните спрямо своето интегриране в друга страна – граждани на Зап. Германия, потвърждаващи подобен избор са 33.9%, във Франция – 25.1%; в България – 24.3%; /вж. Табл.1/. Израз на подобни нагласи е и желанието да притежават европейска лична карта наред с националната – между избраните за анализа 6 страни, най-висок процент, желаещи подобна лична карта са респондентите от Франция – 28.9% и от България – 27,7% (вж табл.2/.

Нова насока в развитието на сходни, колективни нагласи между европейците показват и фактите за положително отношение и очаквания да се създаде Европейска система за социални грижи, хармонизирана между държавите-членки (здравеопазване, образование, пенсии и т.н.). В ситуация на социална, икономическа, международна криза подобни ориентации са логични и същевременно демонстрират зрялост на гражданското поведение и мислене в масови критични ситуации. Виждането, че подобна единна система в социалната сфера би засилила чувството, че са европейски граждани, е между най-масово посочваните индикатори – в Унгария 49,6% от респондентите, в Дания – 41,1%, във Франция – 40,2%, а в България – 56,8%, като е водеща сред избраните случайно 6 страни по честота на избор на подобна система. /вж. табл.3/

Въпреки че в настоящия анализ не са включени всички страни, участвали в Евробарометър, в тази случайна извадка изпъква най-големият процент приемащи в България значимостта на обща система за социални грижи и най-малкият процент от интервюираните, приемащи подобна

Таблица 1

Връзка между готовността след пенсиониране да заминат в друга държава на ЕС и националността

Страна/националност		Непосочнили	Посочили	Общ бр.
Франция		754 74,9%	253 25,1%	1007 100,0%
Зап. Германия		650 66,1%	333 33,9%	983 100,0%
Дания		681 67,6%	326 32,4%	1007 100,0%
Великобритания		797 79,3%	208 20,7%	1005 100,0%
Унгария		868 85,9%	142 14,1%	1010 100,0%
България		769 75,7%	247 24,3%	1016 100,0%
Общ бр.		4519	1509	6028
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	
Pearson Chi-Square	145,038	5	,000	
N	6028			

ТАБЛИЦА 2

Връзка между изразеното желание за европейска лична карта
(документ за самоличност) в допълнение към националната лична карта и националността

Страна/националност		Непосочнили	Посочили	Общ бр.
Франция		716	291	1007
		71,1%	28,9%	100,0%
Зап. Германия		814	169	983
		82,8%	17,2%	100,0%
Дания		873	134	1007
		86,7%	13,3%	100,0%
Великобритания		907	98	1005
		90,2%	9,8%	100,0%
Унгария		878	132	1010
		86,9%	13,1%	100,0%
България		735	281	1016
		72,3%	27,7%	100,0%
Общ бр.		4923	1105	6028
		Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	220,060 ^a	5	,000	
N	6028			

ТАБЛИЦА 3

Връзка между одобрение на Европейска система за социални грижи,
хармонизирана между държавите-членки и националността

Страна/националност		Непосочнили	Посочили	Общ бр.
Франция		602	405	1007
		59,8%	40,2%	100,0%
Зап. Германия		600	383	983
		61,0%	39,0%	100,0%
Дания		593	414	1007
		58,9%	41,1%	100,0%
Великобритания		823	182	1005
		81,9%	18,1%	100,0%
Унгария		509	501	1010
		50,4%	49,6%	100,0%
България		439	577	1016
		43,2%	56,8%	100,0%
Общ бр.		3566	2462	6028
		Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	355,642 ^a	5	,000	
N	6028			

система във Великобритания. И ако за последната доминиращ фактор е преобладаващият евроскептицизъм, то за българите е очевидно обратното – позитивната представа за развитието на Общността и предпочитания да се осигури социална защита на наднационално равнище. До голяма степен е вероятно обяснението на този факт и с недостатъчно положителен опит в сферата на социална осигуреност в страната.

Към краткото изложение на вторичния анализ на данните от Евробарометър 2012 изводите общо съдържат следните пунктове:

- продължават и преобладават сред европейците песимистичните представи и очаквания относно развитието на кризата, а подобна продължителна кризисна обстановка води до увеличаване нива на тревожност и стрес, на песимизъм и депресия, които могат да се превърнат в трайни психични състояния;
- формира се широка масова наднационална споделеност на представи и нагласи относно ролята на ЕС в кризисни периоди и ситуации;
- сходни очаквания за общо развитие на важни институционално организирани служби за подпомагане при критични ситуации, бедствия и др, а също и в социалния сектор;
- изброените дотук по-важни пунктове насочват към очертаването на необходимост от задълбочени изследвания на разностранното развитие на взаимовли-

янието между увеличеното етнонационално разнообразие и нагласите за колективно, национално и наднационално справяне с тежки социалноикономически предизвикателства на съвременното общество развитие.

ЛИТЕРАТУРА

- Зографова, Й. (2013). Етнонационално разнообразие и колективна идентичност. Психологически изследвания, кн 2.
- Тилкиджиев, Н. (2010). Качество на живот, благополучие, доверие. В: /Сът./ Тилкиджиев, Н., Л. Димова, Благополучие и доверие: България в Европа? Изд-во "Изток-Запад", 31-62.
- Immerfall, S., Priller, E., and J. Delhey, (2010). Association and Community. In: Eds. Immerfall, S., G. Therborn, Handbook of European Societies/Social Transformations in the 21st Century/, Springer Science+Business Media, LLC, pp. 7-38.
- Pettigrew, 1998, Intergroup contact theory. Annual Review of Psychology, 49, 65-85.
- Rucht, 2010, Collective Action. In: Eds. Immerfall, S., G. Therborn, Handbook of European Societies/Social Transformations in the 21st Century/, Springer Science+Business Media, LLC, pp 111-138.
- Standard Eurobarometer 77, Spring 2012, Europeans, the European Union and the Crisis The Crisis. Report. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
- Sousal, Y. (2012). Citizenship, immigration, and the European social project: rights and obligations of individuality. The British Journal of Sociology, V. 63, 1.
- Verkuyten, M., Thijs, J., Bekhuis, H. (2010). Intergroup Contact and Ingroup Reappraisal Examining the Deprovincialization Thesis. Social Psychology Quarterly, 73, (4), 398-416.

DIVERSITY AND DEVELOPMENT OF COLLECTIVE IDEAS AND ATTITUDES DURING CRISIS IN EUROPE

Yolanda Zografova

Abstract. Social psychological aspects of the correlation between the increasing diversity and multicultural presence in Europe are analyzed, as long with EU citizens' collective attitudes and notions about the crisis and its surrounding problems. The analysis explores Eurobarometer data, collected in 2012 and related to crisis issues and EU citizens' attitude toward its development and consequences. General tendencies have been outlined, as well as differences among countries in attitudes and expectations of the citizens of the EU.

Keywords: variety and multicultural presence, collective attitudes and ideas, crisis, attitudes and expectations of European citizens